

Rapport 2014:2

Stöd och stimulans i klassrummet

– Rätten att utvecklas så långt som möjligt

Skolinspektionens rapport 2014:2
Diarienummer 2011:6494
Stockholm 2014
Foto: Monica Ryttmarker

Förord

Skolinspektionen har granskat om skolorna ger eleverna såväl stöd som stimulans i undervisningen. Granskningen visar att många skolor behöver förbättra sitt arbete. Läraren har en dubbel utmaning när det gäller att ge stöd till de elever som har svårt att hänga med i undervisningen samtidigt som lärarna ska stimulera de elever som har lätt för sig och som behöver utmaningar för att komma vidare i sitt lärande. Skollagen är tydlig med att skolan måste klara av båda dessa utmaningar. Elever som inte blir tankemässigt utmanade och stimulerade på lektionerna riskerar att bli omotiverade, uttråkade och ibland stökiga. Den andra sidan av myntet är de elever som skulle behöva mer stöd för att hänga med i undervisningen. När stödet brister för denna grupp av elever blir konsekvenserna liknande. De tappar motivationen för lektionerna och går miste om kunskaper och lärande. Vissa elever blir passiva och osynliga och andra elever upplevs som bråkiga och stökiga.

Bakgrunden till de fallande kunskapsresultaten i den svenska skolan och i resultaten i den senaste PISA-undersökningen måste sökas på flera nivåer. I denna rapport lyfter Skolinspektionen förutsättningar för undervisningen, lärarens insats och elevens lärande som viktiga pusselbitar i denna analys. Förhoppningen är att resultaten som redovisas här kan bidra till förståelsen för hur lektionerna kan utvecklas. Rapportens slutsatser bygger på samlade resultat från tre kvalitetsgranskningar genomförda under 2012/2013, vilka samtliga har granskat undervisning i olika ämnen och åldrar. Upplägg, omfattning och metod redogörs närmare i rapportens slut.

Två elever berättar

För att illustrera resultaten från granskningen utifrån elevens situation berättar vi nedan om två typfall av elever som framträder i granskningen. Eleverna som beskrivs är påhittade, men den vardag som beskrivs är direkta exempel från olika elevers och lärares egna berättelser som framkommit under de cirka 250 intervjuer som Skolinspektionen genomfört eller sådant som Skolinspektionen kunnat observera under de 650 lektionsobservationer som genomförts.

Att få det stöd man behöver

I lågstadiet hade Anna svårt att hänga med i svenska och matematik. Under en period gick hon i särskild undervisningsgrupp där hon fick extra stöd. Från det att hon började högstadiet följer hon dock klassen i samtliga ämnen. Trots att hon tycker det är skönt att vara en del av sin klass hela tiden är det också tufft. Hon får kämpa för att bara hänga med och bli godkänd. Svårast är fortfarande matten och svenskan. Hon upplever inte att lärarna känner henne eller de behov hon har för att kunna lära sig. Ofta tycker hon att hon får fel sorts uppgifter och att det är svårt att påverka hur de ska genomföras och redovisas. Vid ett tillfälle gjorde Anna och en klasskompis ett mattepussel med stora bitar som de la ut över klassrumsgolvet. Det var riktigt kul och hon tyckte att hon förstod matematikuppgiften bättre. Vid ett annat tillfälle hade de en vikarie under en period. Då fick Anna välja att göra ett muntligt prov istället för ett skriftligt. Ibland handlar det om till synes små skillnader. Istället för att alla får samma skrivuppgift i svenskan kan Anna välja en skrivuppgift som relaterar till hennes upplevelser och erfarenheter. Det skapar lust och motivation. Eller att få matematikuppgifter som knyter an

till vardagliga situationer som hon kan relatera till och som gör det abstrakta begripligt och tillgängligt. På mattelektionen får hon istället färre tal att räkna än sina kompisar trots att hon själv tycker att hon behöver öva mer för att förstå. Läraren verkar tycka att det är enklast om alla gör ungefär samma saker under lektionen. Det blir så rörigt annars har hon sagt. När Anna inte förstår eller känner att hon inte hänger med hänger det att hon stänger av. Hon slutar lyssna. Ibland känns det som om det gör att det går ännu sämre. Ibland väljer hon att inte gå på lektionen. Det blir en ond spiral.

Att bli utmanad och stimulerad

Mohammed har alltid haft lätt för sig i skolan. Han känner ofta att han sitter av tid i skolan utan att lära sig särskilt mycket. Eftersom han alltid haft lätt för att läsa och skriva är det under svensklektionerna det märkts tydligast. I de tidiga årskurserna hade han ofta läst ut hela boken eller skrivit klart meningarna när de flesta andra bara börjat. Inte sällan fick han då läsa samma text om igen eller öva på bokstäver han redan behärskade. Läraren sa ofta att det var viktigt att hålla samman klassen så att alla kunde hänga med och då var det svårt för Mohammed att påverka skolarbetet. Nu, när han är äldre och ser tillbaka, kan han önska att lärarna utmanat honom mer, pushat honom att ta nästa steg. Tid som han känner att han satt av i klassrummet kunde använts till att gå vidare, läsa andra böcker, träna på muntliga presentationer eller få mer avancerade läs- och skrivuppgifter. Han minns en lärare som lät honom och två andra klasskamrater arbeta med att ta fram egna läs- och skrivuppgifter. De arbetade då med att sätta samman en gemensam historia som dels skulle utgå från deras egna erfarenheter, dels innehålla de viktigaste momenten de gått igenom i svenskan. Övningen avslutades med att de fick redovisa inför hela klassen. Det har dock blivit sämre sedan han började högstadiet. Den nya läraren har svårt att hitta passande uppgifter och har sällan tid att verkligen anpassa undervisningen utifrån Mohammeds behov. Mer och mer har både matte och svenska börjat kännas meningslösa. Läraren försöker hitta nya uppgifter, men ofta blir det ändå så att han får nöja sig med att räkna, läsa eller skriva samma uppgifter om igen eller sitta för sig själv. Läraren hinner sällan med att stötta Mohammed i de svårare uppgifterna. Han upplever att läraren istället är upptagen med de elever som har svårare att hänga med och som behöver mer hjälp. Även om Mohammed kan förstå att läraren måste sitta med de eleverna, tycker han att det är tråkigt. Han känner han sig frustrerad och har svårt att hålla koncentrationen och motivationen uppe.

Två elever – samma underliggande problem

I elevbeskrivningarna ovan ger Anna och Mohammed uttryck för olika behov. Ändå är det tydligt att deras problem bottnar i samma underliggande förhållanden hos skolorna de går i. De har båda behov av en undervisning som bättre förmår möta deras bakgrund, intressen och behov. De har behov av och rätt till en undervisning som motiverar, stimulerar och tar vara på deras lust till lärande. Alla elever har behov av stöd och stimulans, men inte alltid på samma sätt. Skolinspektionens granskning visar på utmaningen att å ena sidan utforma undervisningen på ett sådant sätt att de elever som behöver stöd för att

komma vidare får det och å andra sidan utmana de eleverna som har lätt för sig. I granskningen har Skolinspektionen sett lärare som har svårt att leva upp till dessa krav som ställs i styrdokumentet. En rektor berättar; *"tidigare har undervisningen varit mer likriktad. Man har hållit sig i en mittzon. Vi klarar inte av att stödja de svaga eller de starka eleverna."* Samtidigt har vi också mött lärare och rektorer som klarat uppdraget på ett bra sätt. På en del skolor upplever man sig klara elevernas behov av stöd, men det får ibland konsekvensen att de elever som behöver mer utmaningar får klarar sig själva. En lärare menar att de högpresterande eleverna *"går ofta på egen motor. Tacksamt. Men vi får alltid lägga tiden på de svaga – de duktiga är ett dåligt samvete – man går dit och frågar dem: går det bra. Ja svarar de och så går man vidare."* Även de elever som lär sig lätt behöver lärarens stöd för att kunna hantera mer utmanande och svårare uppgifter.

En dubbel utmaning

I granskningen av stöd och stimulans i undervisningen fokuserar Skolinspektionen på vad skolan och lärarna kan och ska påverka och förbättra: undervisningen. I granskningen kommer lärare, skolledare och inte minst eleverna själva till tals och ger förstahandsinformation om hur de upplever lektionerna i sina skolor. Granskningen pekar på att många barn i den svenska skolan upplever lektionerna som trista, enformiga och ostimulerande. När undervisningen inte i tillräcklig grad anpassas efter elevernas bakgrund, intressen och behov utan rullar på längs medelvägen blir resultatet många gånger en undervisning som inte passar tillräckligt många elever.

Att anpassa till och möta olika behov

Vi möter lärare som vittnar om att det särskilt i de övre årskurserna är svårare med anpassningen av undervisningen. Alltför många elever har då tappat intresse för skolan. En lärare berättar att det *”är svårt med individanpassning, särskilt i årskurs 9 där det finns flera svaga elever. Det finns en risk att man tappar de starka eleverna.”* Resultaten av bristande stimulans blir inte sällan fallande motivation, passivitet eller ett utåtagerande och ointresse bland eleverna. Istället för att utforma undervisningen så att den kan fånga in den spridning som finns i elevgruppen, lämnas många av eleverna själva medan mer specifika insatser riktas till de elever som behöver extra hjälp och stöd.

Utifrån elevernas berättelser i granskningen är det tydligt att många elever skulle vilja ha mer utmaningar i sitt lärande. De som har lättare att lära och vill gå fortare fram riskerar att bli bortglömda under lektionen. Elever vittnar om att lärarna har svårt att hitta lämpliga uppgifter för de som behöver utmanas. I en del fall leder detta till att de elever som behöver utmanas får sitta själva med sitt skolarbete. De får ta ett stort ansvar för sitt eget lärande. Eleverna

beskriver själva att det är svårt att upprätthålla koncentrationen när lektionerna upplevs som tråkiga, när de inte får hjälp eller när de är klara och väntar på andra. En elev uttrycker hur utmaningar kan motivera *"jag gillar utmaningar. Nya saker blir utmaningar, då blir man mer motiverad att plugga"*.

Granskningen visar att elever som på något sätt är utåtagerande och syns och hörs får mycket uppmärksamhet på lektionerna, medan elever som av olika skäl inte tar plats istället relativt ostört kan vara passiva under lektionen

"Jag gillar utmaningar. Nya saker blir utmaningar, då blir man mer motiverad att plugga."

genom att exempelvis titta på Youtube-klipp. Eleverna uttrycker själva att undervisningen i vissa ämnen inte kräver någon ansträngning, att de skulle behöva att lärarna satte lite mer press och sa *"kom igen nu gör vi det här!"*. En grupp elever i årskurs 8 berättar om vikten av att ha en lärare *"som får en att tycka att det är kul, så att vi blir avslappnade och är med"*.

Granskningen visar också att eleverna alltför sällan ges möjlighet att utveckla mer avancerade förmågor som att kritiskt värdera eller analysera. Detta syns exempelvis inom SO-undervisningen, där en alltför stor del av lektionerna ägnas åt att söka efter eller redovisa faktakunskap, snarare än att få uppgifter eller tillämpa arbetsätt vilka är mer tankemässigt utmanande. Vi ser att lärare tenderar att ställa slutna frågor, exempelvis *"vad är ett handelshinder?"*, men utan att följa upp med mer resonerande eller analyserande frågor kring drivkrafter bakom och konsekvenser av ekonomisk utveckling.

I andra exempel undervisar man om klimatförändringar och ekonomisk utveckling utan att knyta an till dagsaktuella händelser på området såsom internationella möten eller pågående ekonomiska kriser. Man riskerar då att tappa elevernas intresse genom att placera lektionen i ett vacuum, isolerad från omvärlden. Eleverna i granskningen berättar att de blir engagerade när lärarna *"ställer frågor så att vi får tänka själva, att vi gör jobbet men de ger oss en push"*. I de tidiga årens läs- och skrivundervisning har vi mött 7-åriga elever som berättar att de alltid får *"mitten mellan-svåra"* uppgifter. Eleverna beskriver att de får lära sig en bokstav i veckan, och som på frågan om vad de gör när det har lärt sig Y berättar att *"man får inte fortsätta med nästa, det ska man göra nästa vecka"*.

I vissa fall får detta konsekvensen att de elever som snabbt blir färdiga med en uppgift eller att de elever som inte läraren prioriterar att rikta stöd till istället blir sittande och väntar in resten av gruppen. Att undvika att utmana eleverna riskerar därmed leda till att elevernas motivation minskar och att deras kunskapsutveckling hämmas. I alla klasser finns elever med olika förutsättningar och från olika hemförhållanden. Att kompensera för och ge elever likvärdiga förutsättningar att nå kunskapsmålen hör till skolans viktigaste uppdrag. Våra observationer visar att skolans och lärarens arbete med stöd och stimulans under lektionstid ger eleverna i klassen olika förutsättningar att nå sin fulla potential. Uppgifter under lektionerna som stödjer elevernas motivation måste enligt forskningen *"vara utmanande, meningsfulla och dynamiska och stödjas av varierande undervisning i ett klassrumsklimat som premierar ansträngningar och där dessutom elever inte blir straffade eller förödmjukade för misstag eller för att de har olika sätt att lära sig, som till exempel att vissa tar tid på sig eller behöver assistans"*.

1 Håkansson, Sundberg (2012), s 147

Många exempel på för låga förväntningar och krav

En lärare i granskningen beskriver att han inte *"ställer samma krav på den och den eleven. Om de ska skriva en berättelse har jag höga krav på meningsbyggnad och rättstavning, för den svagare räcker det med stor bokstav och punkt. Den mittemellan bedömer jag som mittemellan."* Detta kan vara ett sätt att differentiera undervisningen så att den passar olika behov och förutsättningar. Men det är samtidigt en undervisningsstrategi som riskerar att permanenta en elevs resultat genom att läraren kontinuerligt ställer lägre förväntningar kring vad eleven kan klara av. Av stor betydelse är att läraren förmår att bibehålla höga förväntningar på eleverna, att inte tappa tron på att alla elever kan lära sig och att läraren kan påverka lärandet. En rektor beskriver utmaningarna kring att ha höga förväntningar på eleverna som att *"man har sänkt ribban omedvetet för att det är elever som har svårt att klara av en klassrumssituation"*.

Utöver lärarens betydelse när det gäller att se och uppmärksamma elever som är i behov av stöd eller stimulans, handlar det också om elevernas egen förståelse för vad de själva har för behov i undervisningen. Känner eleven till att han eller hon skulle kunna nå längre i sin kunskapsutveckling om läraren gav rätt stöd? Det handlar delvis om elevens egen förförståelse, men också om lärarens tydlighet när det gäller att konkretisera de mål som ligger till grund för lektionen och vilka hjälpmedel som finns för att anpassa lektionen efter elevens behov. När läraren är tydlig med målen blir det lättare för eleven att utvärdera sin egen insats och var man befinner sig i relation till de mål som ska uppnås. Granskningen visar dock på en bristande förståelse hos många elever när det gäller vikten av och möjligheten att få stöd och stimulans. När eleverna får frågan om det är för lätt eller svårt i undervisningen svarar en elev: *"Har aldrig tänkt på det."* Eleverna menar att om det är svårt får man ta hem boken och läsa mer och göra omprov. *"Det är bara såna som har typ dyslexi som får hjälp."* En lärare menar att *"Eleverna vet inte vad som händer om det är för svårt. Vet inte om det finns exempelvis lättlästa texter eller ljudböcker."*

I granskningen finns också exempel på lärare som i en del fall medvetet sänker förväntningarna på eleverna. Det gäller både elever som behöver stöd och elever som behöver stimulans. För läraren blir det ett sätt att hantera elevernas olikheter och att hantera klassrumssituationen. Resonemanget tycks vara att om alla gör likadant är det enklare att kontrollera undervisningen. Elever som redan kan de uppgifter de får ställer mindre följdfrågor och kräver mindre av läraren.

Forskningen visar dock tydligt hur lågt ställda förväntningar påverkar lärarens arbete och de utmaningar man ger eleverna och det blir lätt en självuppfyllande profetia.² Istället för att anpassa undervisningen justerar man ner förväntningarna till en nivå där lärandet uteblir. Forskningen visar att det centrala är att eleverna utmanas på en nivå strax ovanför sin nuvarande förmåga för att lärande ska äga rum. Detta ställer krav på såväl tankemässiga utmaningar som på lärarstöd under lektionstid.³ Lärande sker i den så kallade utvecklingszonen, där det finns såväl kognitiva utmaningar som stöd. Om utmaningarna blir för få sker inget lärande och eleverna tappar ofta intresse och motivation. Om kraven istället blir för höga och stödet för begränsat riskerar eleverna att bli frustrerade och ge upp.

---

² Hattie (2008)

³ Nottingham (2013)

Tendensen att skruva ner förväntningarna är i granskningen särskilt tydlig för eleverna på introduktionsprogrammen, där en rektor exempelvis säger att *"enheten har en viss tendens att 'överbeskydda' eleverna."* Trots att det finns elever som skulle kunna klara studier i vissa ämnen på gymnasienivå, ger inte skolan dem denna möjlighet med hänvisning till elevernas behov av trygghet i den lilla gruppen som introduktionsprogrammen erbjuder. En elev jämför frustrerat en nuvarande lärare med en tidigare och säger: *"hon låter mig inte tänka, hon vill alltid visa först innan jag hunnit tänka själv. Om den förre läraren skulle göra så med tärningar skulle han ha sagt 'var så god och tänk'. Sedan skulle han komma och fråga om jag behövde hjälp. Hon stressar mig så in i helvete."* Det riskerar att skapa en negativ spiral. Elever som redan uppvisar svårigheter i sitt lärande riskerar att berövas möjligheten att utvecklas vidare om lärarna sänker kraven eller serverar korrekta svar. I granskningen finner vi också positiva exempel när det gäller förväntningar. Vi möter bland annat elever som uttrycker att det är positivt när läraren ställer krav och visar att man har förväntningar på eleverna. En elev berättar att det är *"bra att läraren ställer krav - då får man jobba."* En annan elev berättar hur den egna läraren *"tror att alla elever kan nå minst ett E, säger att han vet att vi kan bättre, han tror att vi kan."*

Osäkerhet inför att ge eleverna inflytande över undervisningen

En viktig dimension av anpassning är delaktighet och inflytande. Det är tydligt från granskningen att många pedagoger upplever betydande utmaningar när det gäller att stimulera elever att nå längre samt bjuda in eleverna till delaktighet och möjligheter att påverka undervisningens upplägg och innehåll. En elev berättar, *"alla i vår klass är olika snabba. Blir man snabbt klar i matten kommer man till ett stopp. Då får man inte fortsätta utan måste vänta in de andra."* En rektor berättar att en enkätundersökning på den egna skolan visat att *"många elever tycker att lärarna ger dem för lätta uppgifter. – Det är lätt att säga att en klass är jobbig, men de är kanske inte tillräckligt utmanade. Mina 8:or vill hela tiden ha fördjupningsuppgifter."* Att låta eleverna vara delaktiga när det gäller att påverka utformningen av undervisningens form och innehåll kan vara ett sätt att anpassa undervisningen. När elevens bakgrund, erfarenhet, behov och egna intressen får ge avtryck i undervisningen med lärarens hjälp sker en anpassning. Det kan handla om att kunna påverka temat i en skrivuppgift eller att kunna välja sätt att redovisa. Lärare berättar dock om hur det finns en osäkerhet när det gäller att låta eleverna själva delta i utformningen av undervisningen. I Skolinspektionens granskningar berättar till exempel en lärare i SO att han är rädd för att *"det kan spåra ur"* om eleverna själva skulle få delta i framtagandet av övningsuppgifter samtidigt som han själv tillstår att det skulle kunna vara stimulerande för eleverna. En elev berättar *"Jag kan välja hur jag vill plugga, meningen är ju att jag ska lära mig, det är bra att det inte är bestämt hur utan jag kan själv bestämma."*

Forskningen visar att elever som får vara med och påverka undervisningen till innehåll och form blir medskapare i undervisningen. De kan själva bidra med sina erfarenheter och behov för att undervisningen ska passa dem på bästa sätt. Det kan handla om till synes enkla förändringar som visades i elevexemplen. Kanske att redovisa muntligt istället för skriftligt, att arbeta två och två istället för ensam eller att skriva eller läsa om något som knyter an till den egna erfarenheten. Det kräver dock att läraren lyssnar och tillmäter elevens synpunkter betydelse. Skolan behöver ha såväl formella som mer informella kanaler för att kanalisera elevernas vilja till inflytande och delaktighet.

Avslutande diskussion

Tydliga krav i styrdokumentet på både stöd och stimulans

Enligt skollagen ska alla elever få det stöd och den stimulans som de behöver för att nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling (Skollagen Kap3 § 3). Detta realiseras i första hand genom att eleverna möter lärare och lektioner som förmår väcka lust och motivation att lära. Det handlar om hur skolorna förmår skapa goda lärmiljöer och individanpassad undervisning. I propositionen "Den nya skollagen för kunskap valfrihet och trygghet" (2009/10:165) förtydligas att *"Alla barn och elever ska ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål. Elever som lätt når de kunskapskrav som minst ska uppnås ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling."* I jämförelse med den tidigare skollagen ger den nuvarande skollagen ett förstärkt uppdrag till skolorna när det gäller att anpassa undervisningen och att ge alla elever det stöd och den stimulans de behöver.

Lärarens betydelse för elevens lärande

Skolinspektionens granskning har visat att många skolor behöver göra utvecklingsinsatser för att se till att lektionerna förmår möta eleverna på ett bättre sätt. Utbildningsforskning⁴ har kunnat visa på lärarens avgörande betydelse för elevernas lärande. Det handlar om lärarens förmåga att anpassa

⁴ Se t.ex. Håkansson och Sundberg 2012, Hattie 2008, 2012 samt Nottingham 2013.

undervisningen. Detta utvecklingsområde har Skolinspektionen kunnat konstatera också i ett antal tidigare kvalitetsgranskningar där undervisningens kvalitet har granskats inom olika ämnen.⁵

Elever som undervisas av de mest effektiva lärarna lär sig runt fyra gånger så mycket som de elever som undervisas av de minst effektiva lärarna⁶. Forskningen visar att lärarens arbete med att ge eleverna stöd och stimulans kan ta sig flera olika uttryck. Höga förväntningar, elevinflytande över undervisningen, varierad och anpassad undervisning, goda ämneskunskaper, tillitsfulla relationer, återkoppling till eleverna, tekniska hjälpmedel och formativ bedömning är alla exempel på olika aspekter av stöd och stimulans under lektionstid.

Utöver att peka på betydelsen av lärarens ämneskunnande, pedagogiska kunskap och kunskap om läroplanen har forskningen också konstaterat att lärarens värderingar och förhållningsätt till eleven har stor betydelse. Det handlar inte minst om de förväntningar som läraren har på de elever han eller hon undervisar. Låga förväntningar på elevernas studieresultat riskerar att bli självuppfyllande profetior. Samtidigt vet vi idag att höga förväntningar och en tro på att alla elever kan lära och att man som lärare kan bidra till lärandet är avgörande för elevernas lärande. Enligt skolforskare⁷ är lärarnas pedagogiska skicklighet och deras återkoppling till eleverna centrala för elevernas skolresultat. Ett begrepp som utvecklats är "synligt lärande" (Hattie med flera). I korthet handlar det om att läraren måste synliggöra och därmed lära känna sin påverkan på elevernas lärande. Genom att undersöka hur och när läraren påverkar elevernas lärande på det mest effektiva sättet kan lärarens undervisningsstrategier utvecklas (Hattie 2012).

I forskningssammanställningen "Framgång i undervisningen" (2012) lyfts lärarens centrala roll för lärande fram. Bland annat pekar forskarna på att:

- Elever som har lärare som utmanar, driver och skapar förtroendefulla relationer, lär sig mer än elever vars lärare inte ser det som sin uppgift att peka ut riktningen för elevens utveckling och erbjuda verktyg som kan leda eleverna rätt.
- Elever som ges förutsättningar att vara med och välja aktiviteter och vars erfarenheter och kunskaper blir en utgångspunkt i undervisningen, lär sig mer än elever vars lärare tror att elever inte har det som krävs för att involveras och vara med och påverka.

Inte ett omöjligt uppdrag

Att kunna ge alla elever i en klass stimulans och stöd kan te sig som ett omöjligt uppdrag. Många lärare i granskningen vittnar om svårigheterna. En lärare i granskningen berättar att det är "*svårt att riktigt ge de duktiga vad de behöver*" och att det är "*svårast att nå dem som behöver utmaningar*." I Skolinspektionens skolenkät⁸ från hösten 2013 svarade också var fjärde elev i årskurs nio instämmande på påståendet "*Jag får för lite utmanande arbetsuppgifter i skolan*".

Elever som upplever lektionerna som tråkiga och meningslösa söker istället annat att göra än att fokusera på undervisningen, något som riskerar

⁵ Se t.ex. kvalitetsgranskningarna Fysik i mellanåren (2011:9), Läsuundervisning inom ämnet svensk årskurs 7-9 (2012:10), Undervisningen i matematik (2009:5), Rätten till kunskap (2010:14) och flygande inspektion av Lärarstöd och arbetsformer (Dnr 40-2013:180).

⁶ Håkansson och Sundberg 2012

⁷ Se Hattie 2008 och 2012 samt Nottingham 2013.

⁸ Besvarad av ca 13000 elever i årskurs nio

att leda till en stökigare klassrumsmiljö. I sådana situationer finns en risk för att läraren får ägna tid åt att försöka skapa studiero istället för att undervisa. I Skolenkäten ser vi exempelvis en samvariation⁹ mellan studiero och stimulans inför skolarbetet. Elever i årskurs fem, nio och år två på gymnasiet svarade i skolenkäten på de tre påståendena; *skolarbetet är intressant, skolarbetet är roligt* samt *skolarbetet stimulerar mig att lära mig mer*¹⁰. Trots att dessa data ska hanteras med försiktighet kan Skolinspektionen åtminstone konstatera att det finns en samvariation med om samma elever också upplever sig ha studiero. Det betyder att elever som upplever sig stimulerade av den undervisning de möter i skolan upplever också oftare att de har studiero på lektionerna.

Granskningen visar att det är möjligt att möta alla elever. I granskningen finns positiva exempel där engagerade lärare och rektorer arbetar för att anpassa undervisningen och för att hitta strategier för att både stödja och stimulera. Skolinspektionen har också observerat många lektioner med god undervisning. Även eleverna i granskningen som tappat motivationen vittnar om att de också mött lärare som lyckats möta just deras behov. Dessa exempel visar på vägen framåt. Fler skolor måste också anta utmaningen att under rektors ledning, med stöd av huvudmannen tillsammans med lärarna bedriva ett aktivt förändringsarbete med fokus på lärarnas insatser på lektionerna.

På frågan hur man gör med de elever som lätt når målen berättar en lärare att man ger dem *"öppna uppgifter då kan de utveckla, de svaga får hjälp av läraren. Kurserna är på samma nivå, men uppgifterna är konstruerade så att alla elever utifrån sina förutsättningar passar dem."* En rektor berättar att anpassningar man använder vid skolan kan vara att *"en del elever får skriva mer, lyssna mer och att påverka examinationsformerna. En del elever behöver olika tekniska hjälpmedel. Elever som behöver mer utmaningar får uppgifter som sträcker sig lite längre. Det är viktigt att få dem att använda sig av 'sitt eget driv', inte bara bli matade med uppgifter"*. Vid en annan skola är man flexibel med vilken årskurs eleverna placeras in, *"vi flyttar dem i systemet, de jobbar i en högre årskurs än den de är inskrivna i. Vi lyfter dessa elever och ger dem utmaningar. Barnen kan flyttas i systemet när det är åldersblandning utan att behöva lämna sin grupp och årskurs."*

Här finns tydliga inslag av medvetenhet om och strategier för hur man ska hålla samman klassen utan att för den skull tappa bort de som behöver mer stöd eller de som behöver mer stimulans. En lärare berättar att man ofta *"placerar eleverna två och två utifrån nivåer. Placerar en svag elev med en lite duktigare, en lite duktigare med en ännu duktigare. Eleverna lär sig av att förklara för varandra, de får inte vara för långt ifrån varandra."* Genom denna strategi bygger man in ett stöd i undervisningssituationen i form av kamrat-effekter.

Att möta alla elever är en utmaning för lärarna. Granskningen visar att många lärare behöver stöd för att kunna utveckla sin undervisning. Det handlar dels om att hjälpa dem att se vad i undervisningen som behöver utvecklas; när förväntningarna är för låga; när elevinflytandet är för begränsat; när uppgifterna inte är utmanande; när eleverna inte tränas i de mer avancerade förmågorna; när fokus ligger för ensidigt på faktakunskaper; när stödet uteblir. Det handlar också om att lärare behöver hjälp att hitta strategier och konkreta verktyg. Kollegor och rektor har då en viktig roll.

⁹ Samvariationen säger dock inget om orsakssambandet mellan stimulans och studiero.

¹⁰ Elever i årskurs 5 får ta ställning till påståendet: Skolarbetet gör mig så nyfiken att jag får lust att lära mig mer

Rektorn öppnar dörrar

Forskningen visar att även rektor har en central roll i att leda och driva på utvecklingsarbetet. Granskningen visar att det bland rektorerna genomgående finns en stor medvetenhet om betydelsen av att lärarna utvecklar sitt arbetssätt för att möta eleverna där de befinner sig. Att ändra arbetssätt kan dock medföra utmaningar. En rektor berättar *"man kommer överens om saker på skolan för att stödja elever, exempelvis hur börjar man en lektion. Man skriver upp vad som ska göras. Men sen gör inte alla det i alla fall, fast man har varit med i att fatta det beslutet."*

En annan intervjuad rektor ger uttryck för skolans utmaning att möta elevernas olika behov. På frågan om lärarna utmanar eleverna svarar han: *"Jag tjuatar om det, låt eleverna komma högre. I högstadiet kan man ibland få läsa gymnasie matte. En elev i ettan som redan kan läsa ska inte behöva sitta och ljuda."*

Skolinspektionen har i ett flertal tidigare granskningar kunnat konstatera hur stor roll rektor spelar för att öppna dörrar mellan klassrum och lärarlag och för att få ingång kvalitetsarbetet. Rektorns utmaning ligger bland annat i att:

- Skapa ett synsätt där man fokuserar på hur undervisningen kan utvecklas. När en enskild elev har svårigheter i skolarbetet är det inte ovanligt att skolan lägger förklaringen hos eleven istället för att analysera skolans arbetssätt för att se hur verksamheten behöver förändras för att skapa förutsättningar för eleven att lyckas.
- Skapa ett öppet klimat där man utvärderar hur lärarens arbete påverkar elevens lärande.
- Skapa arenor och tid för kollegialt lärande.
- Hitta strategier/verktyg - testa - utvärdera och hitta nya vägar. Skolorna måste uppmärksamma och hitta strategier för att inom en och samma klass hantera denna dubbla utmaning. Det handlar om att anpassa undervisningen, att hitta former för ge stöd, utmaningar och stimulans och att utvärdera hur undervisningen påverkar eleverna.

Konsekvenserna blir allvarliga när elever inte får den undervisning de har rätt till, blir utåtagerande eller passiva, inte känner lust inför sitt lärande. För den enskilda eleven kan det innebära att man sitter av tid i skolan och förlorar tid som skulle kunna ägnas åt lärande. För andra elever kan brister i undervisningen resultera i skolmisslyckande, frånvaro och till och med skolavhopp. Utöver de individuella konsekvenserna förlorar också samhället när undervisningen brister. Unga människor på väg ut i samhälle och arbetsmarknad kanske väljer att inte läsa vidare på grund av dåliga erfarenheter av skolan. De som kommer ut på arbetsmarknaden kanske har kunskapsluckor i viktiga ämnen som matematik och svenska. God undervisning är därmed en angelägenhet för hela samhället.

Hur vi gjorde granskningen

Rapportens slutsatser bygger på sammantagna resultat från tre kvalitetsgranskningar genomförda under 2012/2013, Läs- och skrivundervisning i grundskolans tidiga årskurser, SO åk 7-9 samt Utbildningen på introduktionsprogram i gymnasieskolan.

Sammanlagt 46 skolor har besökts under 1-2 veckor, cirka 650 lektioner har observerats och cirka 250 intervjuer med elever, lärare och annan pedagogisk personal och rektorer har genomförts. Granskningen har omfattat elever i varierande åldrar och i olika ämnen. Skolorna har valts ut slumpmässigt utan hänsyn till geografi eller huvudmannaskap.

Skolinspektionens inspektörer har genomfört besök i verksamheterna och samlat in underlag för bedömning (det vill säga genomfört observationer, intervjuer och annan insamling). Vid lektionsobservationerna har inspektörerna haft stöd av ett observationsschema och vid intervjuerna har inspektörerna haft stöd av intervjuguider. För varje skola har sedan en sammanvägd beskrivning och bedömning gjorts, där varje skola har fått en verksamhetsrapport och ett skolbeslut utifrån respektive gransknings fokusområde.

Metoden som använts i granskningen medför dock inte att Skolinspektionen kan uttala sig om hur stor del av lektionen som uppvisat brister eller exakt vilka moment under lektionen som brustit. Bedömningen är gjord utifrån en sammanvägning av observationer och intervjuer. Däremot ger utsagorna från eleverna själva en god grund för att bilda sig en uppfattning om hur eleverna upplever sina lektioner och kring sådant som fungerar bra och vad som fungerar mindre bra. Skolinspektionens granskningar syftar i första hand inte till att ge en bild av det nationella läget, utan syftar framförallt till återkoppling till de granskade skolorna. Resultaten kan dock ge viktiga signaler kring hur det kan se ut mer generellt och vilka utvecklingsområden som finns.

Skolenkäten som refereras i rapporten är en del av Skolinspektionens regelbundna tillsyn. Enkäten används för att samla in synpunkter från elever,

föräldrar och den pedagogiska personalen, som ett underlag inför bedömningen av skolan. Skolenkäten går ut en gång per termin till de skolor som ska inspekteras följande termin. Under ett år besvarar vanligtvis cirka 100 000 personer skolenkäten. Skolenkäten besvaras av:

- Alla elever i årskurs 5, årskurs 9 och år 2 på gymnasiet.
- All pedagogisk personal inom grundskolan och gymnasiet.
- Alla vårdnadshavare till barn i förskoleklass, grundskolan och grundskolskolan.

På Skolinspektionens hemsida finns råd och vägledning kring:

- Anpassning av undervisningen
- Särskilt stöd
- Kvalitetsarbete
- Observationsschema

Vill du läsa mer och fördjupa dig kring de resultat vi berättat om i denna rapport?

Se då också bland annat följande publikationer från Skolinspektionen som innehåller granskning av skolornas undervisning och anpassning av undervisningen:

Framgång i undervisningen (Dnr 2010:1284)

Tilltro till varje elevs förmåga, att skolan anpassar undervisningen efter varje elev och att lärarna fungerar som tydligare ledare – det är tre viktiga faktorer för en framgångsrik undervisning. Det visar en sammanställning av aktuell forskning som Skolinspektionen har tagit fram.

Skolinspektionens årsrapport (Dnr 40-2013:2853)

Här finns en sammanställning av Skolinspektionens erfarenheter och resultat från tillsyn och kvalitetsgranskning 2012. I kapitlet "Navet i skolornas utvecklingsarbete" beskriver vi med hjälp av två fiktiva exempel hur olika två skolor kan utvecklas – trots att de har liknande förutsättningar. Exempelen bygger på erfarenheter från Skolinspektionens granskningar och tillsyn.

Engelska i grundskolans årskurser 6-9, 2011:7

Skolinspektionens kvalitetsgranskning Engelska i grundskolans årskurser 6-9 visar på stora skillnader i undervisningens kvalitet, även inom samma skola.

Fysik i grundskolans mellanår, 2011:9

Fysik är ett eget ämne genom hela grundskolan, med egen kursplan och egna mål. Granskningen visar att fysikundervisningen ofta är laborativ och att detta uppskattas av eleverna. En uppenbar brist i fysikundervisningen är däremot den dåliga kontinuiteten genom grundskoleåren. De senare årens undervisning bygger inte vidare på vad eleverna redan har lärt sig i fysik. Detta kan vara en orsak till att många elever tappat intresset för fysik när de kommer upp i årskurserna.

Rätten till kunskap, 2010:14

Fyrkantig undervisning och lågt ställda förväntningar på elevernas förmåga äventyrar deras rätt till god utbildning. Det visar Skolinspektionens granskning av 40 grundskolor. Men granskningen visar också på många goda exempel på undervisning som ger alla elever möjlighet att utvecklas.

Språk- och kunskapsutveckling för barn och elever med annat modersmål än svenska, 2010:16

Barn som inte har svenska som modersmål får sämre förutsättningar att nå målen. Det beror bland annat på att personalen inte vet tillräckligt mycket om barnens erfarenheter och kunskaper och de anpassar inte heller verksamheten efter barnens behov. Det visar en granskning av 21 förskolor och 21 grundskolor i 12 kommuner. Men det finns också många goda exempel på arbete för att stödja flerspråkiga elevers lärande.

Flygande inspektion av Lärarstöd och arbetsformer (Dnr 40-2013:180)

Resultaten av denna tillsyn visade att eleverna fick en ganska eller mycket låg grad av lärarstöd vid en tredjedel av den sammanlagda observerade undervisningstiden. Individuellt arbete var den arbetsform där eleverna fick minst lärarstöd i sin kunskapsutveckling. Elever på el- och energiprogrammet var särskilt missgynnade vad gäller hur mycket lärarstöd de fick i sin kunskapsutveckling.

Du hittar alla nämnda publikationer på www.skolinspektionen.se/stimulans

Källhänvisningar

Hattie John (2008), *Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement*, Routledge.

Hattie John (2012), *Synligt lärande för lärare*, Natur och kultur.

Håkansson, J, Sundberg, D. (2012), *Utmärkt undervisning: Framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*. Stockholm, Natur och kultur.

Nottingham James (2013), *Utmanande undervisning i klassrummet*, Natur och kultur.

Regeringen, prop. 2009/10:16, *Den nya skollagen - för kunskap, valfrihet och trygghet*.

SOU 2013:30 (2013), *Det tar tid – om effekter av skolpolitiska reformer*.

Skollagen (2010:800).

Regelbunden tillsyn av alla skolor

SKOLINSPEKTIONEN granskar skolverksamhet, förskola, fritidshem och annan pedagogisk verksamhet. Utgångspunkten är de lagar och regler som finns för verksamheten.

Kvalitetsgranskning inom avgränsade områden

SKOLINSPEKTIONEN granskar kvaliteten i skolor och andra verksamheter inom avgränsade områden. Granskningen ska leda till utveckling.

Anmälningar som gäller förhållandet för enskilda elever

ELEVER, FÖRÄLDRAR och andra kan anmäla missförhållanden i en skola till Skolinspektionen, till exempel kränkande behandling eller uteblivet stöd till en elev

Fristående skolor

– kontroll av grundläggande förutsättningar

SKOLINSPEKTIONEN bedömer ansökningar om att starta fristående skolor. Bedömningen innebär en grundläggande genomgång av skolans förutsättningar inför start.